

діяльність / Д. Дорошенко. – Прага: Видавництво Юрія Тищенка, 1942. – 168 с. 4. Драгомановъ М. П. Евреи и поляки въ Юго-Западномъ краѣ. По новымъ матеріаламъ для Юго-Западнаго края / М. П. Драгомановъ // Политическія сочиненія / Подъ редакцій проф. И. М. Гревса и Б. А. Кистяковского. – Томъ I. Центръ и окраины. – М., 1908. – С. 217–267. 5. Иванова Л. Г. Громадівський рух 60-х рр. XIX ст. в Україні: проблеми, ідеологія / Л. Г. Иванова, Р. П. Иванченко. – К.: Міжнародний інститут лінгвістики і права, 1999. – 126 с. 6. Марахов Г. И. Социально-политическая борьба на Украине в 50–60-е годы XIX века / Г. И. Марахов. – К.: Вища школа, 1981. – 159 с. 7. Мияковский В. "Киевская громада": Из истории украинского общественного движения 60-х гг. / В. Мияковский // Летопись революции. – 1924. – № 4. – С. 127–150. 8. Труды этнографическо-статистической экспедиции въ в Западно-Русскій Край, снаряженной Императорским русским географическим обществом. Юго-Западный отдѣлъ. Материалы и изслѣдованія, собранныя дѣйствительным членом П. П. Чубинским. В 7 т. – СПб, 1872–1877; т. VII, ч. 1. – СПб, 1874. – С. 246–248. 9. Яворницька О. Теорія субкультур у соціологічній перспективі / Оля (Олександра) Яворницька // І: незалежний культурологічний часопис. – 2002. – № 24. – С. 100–115. 10. Dobrzewicz T. Wspomnienia z czasów, które przeżyłem / T. Dobrzewicz // Przegląd Polski. – 1883. – II. – S. 463. 11. Dubiecki M. Młodzież polska w uniwersytecie Kijowskim przed rokiem 1861 / M. Dubiecki. – Kijów, 1909. – 90 s. 12. Grzymałowski S. Polska młodzież akademicka w Kijowie 1834–1918 (wybrane rozdziały) / S. Grzymałowski // Wspomnienia z Kijowia. – VI. – Wrocław, 2001. – 42 s. 13. Hamm Michael F. Kiev: A Portrait, 1800–1917 / Michael F. Hamm. – Princeton, 1995. – 328 p. 14. Tabiś J. Polacy na Uniwersytecie Kijowskim, 1834–1863 / J. Tabiś. – Kraków: Wydawn. Literackie, 1974. – 178 s. 15. Wroński M. Ze wspomnień kijowskiego purysty / M. Wroński. – Lwów, 1899. – 16 s.

Владимир Окаринский

ПУРИСТЫ КАК МОЛОДЕЖНОЕ НОНКОНФОРМИСТСКОЕ ДВИЖЕНИЕ В ОБЩЕСТВЕННОЙ ЖИЗНИ УКРАИНЫ 1850-Х ГОДОВ

Статья исследует молодежное течение "пуристов" в среде студенческой молодежи Киевского университета, выяснено ее место и роль в общественной жизни, в частности в формировании хлопоманського движения.

Ключевые слова: пуризм, пуристы, балагульщина, хлопоманство, нонконформизм.

Volodymyr Okaryns'kyj

PURISTS AS NONCONFORMIST YOUTH MOVEMENT IN THE SOCIAL LIFE OF UKRAINE 1850-S

The article examines youth motion of "purists" among students of Kyiv University, defines its role and place in society, particularly in the formation khlopoman movement.

Key words: purism, purists, balagul'schyna, khlopomanstvo, nonconformism.

УДК 330.875

Юрій Мартинів

ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА ГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ ПОЧАЇВСЬКОЇ ЛАВРИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

У статті досліджено основні тенденції економічного розвитку Почаївської лаври, розкрито особливості процесу становлення її економіки упродовж XIX – початку XX ст.

Ключові слова: Почаївська лавра, господарський комплекс, Волинь, історія Тернопілля, економіка.

Монастирі здавна були землевласниками і своєрідними осередками економічного життя та господарської діяльності регіонів, у яких вони перебували. Почаївська лавра не становила винятку. Цей важливий осередок духовності відіграв помітну роль в освітньому та культурному житті Волині. Проте не тільки цим відома Почаївська святиня. У житті самої Лаври велике значення мав її господарчий комплекс, що відіграв значну роль в економічному розвитку краю. На жаль, питання становлення та структури господарського комплексу Почаївської лаври в XIX – початку XX століть залишається недостатньо дослідженим. Саме структура господарського комплексу багатогранного життя Лаври у згаданий період аналізується у цій статті.

Об'єктом дослідження є соціально-економічний розвиток Лаври.

Предметом дослідження є організація і структура господарського комплексу Почаївської лаври упродовж XIX – початку XX ст.

Хронологічні межі охоплюють період від початку XIX – до початку XX століття.

Виходячи з актуальності теми, спираючись на дослідження матеріалів Державного архіву Тернопільського архіву, урахувавши недостатню наукову розробку питання, автор визначив мету: дослідити організаційну структуру господарського комплексу Почаївської лаври у XIX – початку XX ст.

Метою зумовлено основні наукові завдання, які необхідно розв'язати у процесі вирішення цієї наукової проблеми: виявити і дати аналіз структури господарського комплексу Почаївської лаври, простежити тенденції щодо соціально-економічного розвитку Лаври, визначити рівень економічного розвитку Лаври.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що на основі маловивчених історіографічних та архівних джерел розглянуто організаційну структуру господарського комплексу і економіки Почаївської лаври, досліджено передумови економічного розвитку Лаври та її вплив на населення Кременецького повіту.

Наукових праць по дослідженню соціально-економічного розвитку Почаївської лаври на сьогодні не має. Матеріали для статті використано із фондів Державного архіву Тернопільської області, зокрема це фонд 258 "Духовний Собор Почаївської Лаври". Саме там збереглися документи, що висвітлюють господарський комплекс Почаївської лаври.

Серед основних видів економічної діяльності монастиря були: сільське господарство, рибальство, лісництво, бджільництво, скотарство. Також в приходах Почаївського монастиря діяли заводи, що давали значний прибуток монастирю, поштова станція і готелі для прочан.

Аналіз архівних документів дає підстави вважати, що найбільший прибуток монастирю приносив цегельний завод, а також продаж дерева для будівництва не тільки для храмів і приміщень самого монастиря, але і для спорудження інших храмів Кременецького повіту [1, арк. 1].

Чи не основне місце в економічному житті Почаївської лаври посідало сільське господарство. Тут вирощувались сільськогосподарські культури як для власного вжитку, так і на продаж.

Щоб прогодувати монахів, які проживали в монастирі, вирощували різні види рослинної продукції. Аналізуючи архівні документи маємо змогу дослідити кількість спожитої продукції за 1896 рік. Так, за цей рік спожито: муки – 2948 пудів, хліба – 3638 пудів, гречки – 398 пудів, рисової крупи – 34 пуда, риби – 400 пудів, масла – 71 пудів, яйця – 9884 штук, сала – 69 пудів. На закупівлю ж муки і солі витрачено 937 карбованців (крб.) 55 коп. [2, арк. 47].

У володінні Почаївської лаври було шість садів, частина з яких здавалася в оренду, а інші використовувались для власних потреб. Так, у 1901 році Почаївська лавра виділила в оренду свій сад, що нараховував 2637 дерев, серед яких були: груші, яблуні, сливи, горіхи. Орендатор Волько Садовник взяв сад в оренду на п'ять років. Оплата оренди саду складала 1500 крб. щорічно.

Поряд з орендою власних садів, Почаївська лавра була одним із найбільших землевласників Кременецького повіту. у 1925 році у її користуванні находилось 1259 кв. сажнів землі. На цих полях вирощували для власного споживання такі культури, як: картопля, буряки, капуста, цибуля, огірки, морква, квасоля та інші сільськогосподарські культури. Із часткового продажу власного урожаю Почаївська лавра отримувала певний прибуток. Так, у 1925 році він складав 2195 польських злотих (зл.) [3, арк. 2].

Ще одним джерелом прибутку Почаївської лаври було пасічництво. У різні роки кількість видобутого меду, а також кількість вуликів збільшувалась. Мед використовувався як для внутрішнього споживання, так і на продаж. У 1836 році у лаврі було 950 вуликів, від яких продали 54 пудів меду [4, арк. 3].

У 1925 році у приходах Почаївської лаври було вже три пасічних господарства: один біля воскового заводу, другий на території Кановійської дачі і третій на території лаврського лісу [5, арк. 23].

На кожній із лаврських пасік працювали 7–10 осіб. Заробітна платня останніх становила 7 зл. тижнево, її видавав економ лаври [6, арк. 83].

Кількість продукції з лаврських пасік щороку збільшувалась, а разом із тим покращувалась і якість виробленого меду, що позначалось на зростанні обсягів його реалізації. Так, наприклад у 1927–1928 рр. меду продано майже на 3000 зл. [6, арк. 110].

Значне місце у господарстві Почаївської лаври відігравало й тваринництво. У лаврських стайнях, хлівах і пташниках утримувались коні, корови, свині й домашня птиця [1, арк. 3].

Крім прибутків із сільськогосподарської діяльності, додаткові доходи лаври складалися з продажу деревини та її реалізації у Кременецькому повіті. Так, за лютий 1922 року продано дерева на загальну суму 65 тис. польських марок. Отримані кошти витрачались на потреби Почаївської лаври. Ліс рубали й для власних потреб: деревина використовувалась на будівництво храмів, нових приміщень, ремонт існуючих споруд, а також як паливо [7, арк. 1].

Духовний собор – орган управління Почаївської лаври слідкував за збереженням своїх лісових насаджень. Осіб, які вирубували ліс без дозволу, карали штрафами.

За лісовими насадженнями здійснювався догляд: щоквартально обрізувалися гілки, проводились санітарні вирубки та насадження нових порід дерев. Канцелярія Почаївської лаври щомісячно отримувала звіти про грошовий прибуток від продажу деревини. Реалізація деревини зростала. З документів відомо, що у 1924 році продано лісового матеріалу на суму 6980000000 польських марок. А на утримання лісу і сплати заробітної платні працівникам витрачено 1283000000 польських марок [8, арк. 326].

Крім сільськогосподарського виробництва та лісового господарства Почаївська лавра мала й своє промислове виробництво, а саме восковий і вапняний заводи, винокурню і пивоварню, млини.

У підпорядкуванні Почаївської лаври знаходився цегельний завод, збудований на початку XIX ст. За порядком і працівниками, яких було 15 осіб, наглядав прораб, призначений духовним собором Почаївської лаври. За порушення трудової дисципліни працівників звільняли [9, арк. 17].

Для виготовлення цегли глину добували на території заводу, інші ж матеріали закуплялись. На території цегельного заводу були ще два дерев'яні приміщення. У одному із них зберігали вироблену цеглу, а в іншому – проживали працівники заводу [10, арк. 4].

На початку XX ст. кількість виробленої цегли значно збільшилась. У 1910 році вироблялось щомісячно 70 тис. цеглин. 1911 року – 79 тис. цеглин. У січні 1912 року зроблено 72 тис. цеглин, за продаж якої отримали 356 крб. [9, арк. 1].

Робочий графік на цегельному заводі становив 30 днів. Працювали робітники 10 годин щоденно. Відносно невеликою для важкої роботи та з огляду на умови праці була і заробітна платня, що складала 36 крб. щомісячно. Цеглу, виготовлену на заводі, Почаївська лавра використовувала для своїх власних потреб і лише в окремих випадках її продавали [11, арк. 5]. У 1867 році вироблену цеглу лавра використовувала лише для власних потреб.

Почаївська лавра мала й власний вапняний завод, що знаходився у м. Почаєві. На заводі працювало п'ять осіб, це були в основному місцеві жителі. Камінь для заводу завозили із лаврських каменоломень. Вапно, вироблене на заводі, використовувалось для внутрішніх потреб Почаївської лаври [10, арк. 5].

Виробництвом на вапняному заводі керував прораб, який слідкував за порядком і за технологічним процесом. Вапняний завод щорічно давав Почаївській лаврі 3000 пудів вапна. Робочий графік на заводі становив 14 днів і 24 години на добу. На заводі праця була важкою і небезпечною. Тому на кожному із заводів лаври працював лікар, який надавав першу медичну допомогу при нещасних випадках [11, арк. 2].

Одним із найбільш прибуткових лаврських заводів був свічковий завод. Віск для виробництва свічок закупляли у м. Кременці і в м. Дубно. Свічки, вироблені на заводі, використовувались не тільки у лаврі, але їх закупляли як жителі м. Почаєва, так і прочани [10, арк. 6].

У 1835 році свічковий завод виробив 353 пудів свічок із білого і жовтого воску. Загальна сума від їх продажу склала 1000 крб. У 1896 році виготовлено 399 пудів свічок, прибуток з яких склав 26614 крб.

Значно зріс попит на свічкову продукцію на початку XX ст. У 1901 році завод виробив 202 пуди свічок, і загальна сума від їх продажу склала 3488 крб. [12, арк. 2].

Крім продажу свічок жителям Кременецького повіту, Почаївська лавра виділяла свічки для своїх приходів. Так, у 1905 році виділено Житомирському скиту 682 пудів свічок. Сума отриманого прибутку від їх продажу для Почаївської лаври склала 9530 крб. [13, арк. 15].

Тож, порівнюючи економічну діяльність цегельного, вапняного і свічкового заводів можна зробити висновок, що найбільший прибуток для Почаївської лаври давав свічковий завод. Це пов'язувалося з попитом на свічкову продукцію серед населення Кременецького повіту.

Крім згаданих заводів, Почаївська лавра у своєму підпорядкуванні мала і винокурний завод. Його збудовано у травні 1855 року. Частину коштів на будівництво винокурного заводу надав граф Тарнавський. Головним інженером заводу був Мальський [14, арк. 3].

На будівництво заводу витрачено 7834 крб. сріблом, а також 40 кубічних сажнів дров, яких привозили із почаївських лісів. Вже у січні 1901 році на винокурному заводі зварено 230 відер пива. Прибуток від продажу пива складав 850 крб. сріблом щороку.

Велике значення для Почаївської лаври мали млини, завдяки отримували муку для випічки власних хлібобулочних виробів. Свій перший млин Почаївська лавра купила у вересні 1859 року в єврея Мотя, мешканця Старого Почаєва, за 15 крб. сріблом [15, арк. 1]. Млин потребував складного ремонту, у 1895 році виділено на ці потреби 400 крб. [1, арк. 2].

Другий млин знаходився у Суражі. Тут працювали ставничий, сторож, кухарка і писар. В обов'язків намісника млина входив догляд за млином, виплати платні працівникам і ведення

касових звітів про кількість виробленої продукції. Намісника млина призначав духовний собор Почаївської лаври.

У 1928 році на Суразькому млині щомісяця перероблялося по 40 пудів пшениці, 58 пудів жита, 38 пудів ячменю, 23 пуди гречки і 17 пудів вівса [16, арк. 2].

Крім заводів, якими володіла Почаївська лавра, у неї була власна поштова станція, завдяки якій жителі Кременецького повіту вчасно отримували кореспонденцію. Станцію відкрито у 1859 році у Лаврському дворовому готелі [17, арк. 1]. На утворення лаврської поштової станції витрачено 200 крб. За ці кошти закуплено канцелярське приладдя, а також меблі [17, арк. 24].

При поштової станції працювали листоноші, які передавали не тільки листи, а й грошові перекази. Максимальна ж сума грошового переказу становила 500 крб. сріблом. У цьому ж лаврському готелі знаходилась і телеграфна станція, для якої виділяли п'ять кімнат [17, арк. 3].

У кінці XIX століття впевнено про себе заявила фотографія. На початках існувала як вид діяльності ентузіастів. На описуваний період вона почала ставати більш вагомим для відображення історико-суспільного життя і більш технічно доступною ніж в середині XIX століття.

У червні 1870 року утворено у Лаврі фотографічну майстерню, ремонт приміщення якої завершено у 1872 році. На її утворення витрачено 145 крб. [18, арк. 29].

Навчання фотографії та користування фотоапаратурою монахів лаври, навчав почаївський фотограф Соломон Григорович. Саме завдяки фотографії зроблені перші фотознімки Почаївської лаври.

Найманим працівникам лавра сплачувало грошову винагороду. Так, за 1924 рік вона виплатила своїм садовим працівникам 1640 зл. У садах Почаївської лаври працювало приблизно від 20 до 26 осіб, які мали свої певні обов'язки з догляду за деревами [19, арк. 2].

Аналіз архівних документів дозволяє простежити розмір заробітної плати, отриманий робітниками у 1896 році. Так, наприклад: архітектор отримував 360 крб., мийник одягу – 372 крб., кухар – 184 крб., сторожі – 42 крб., столярі – 373 крб., ковалі – 265 крб., слюсар – 108 крб., бондар – 186 крб., пасічник – 210 крб. Почаївська лавра на оплату праці найманих працівників виділяла понад 3 тис. крб. [1, арк. 25].

Отже, можна стверджувати що Почаївська лавра була не тільки культурно-освітнім осередком на Волині, посідала визначне місце у формуванні релігійного світогляду українського народу, але й мала значний економічний вплив на розвиток тих галузей промисловості, що почали розвиватись у XIX – початку XX ст.

Список використаних джерел

1. Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО). – Ф. 258. – Оп. 1. – Спр. 4380. – 44 арк. 2. ДАТО. – Ф. 258. – Оп. 2 – Спр. 1455. – 74 арк. 3. Там само. – Оп. 3 – Спр. 750. – 4 арк. 4. Там само. – Оп. 2 – Спр. 193. – 13 арк. 5. Там само. – Оп. 3 – Спр. 747. – 123 арк. 6. Там само. – Спр. 1138. – 152 арк. 7. Там само. – Спр. 727. – 77 арк. 8. Там само. – Спр. 942. – 557 арк. 9. Там само. – Оп. 2 – Спр. 1784. – 20 арк. 10. Там само. – Оп. 1 – Спр. 2866. – 8 арк. 11. Там само. – Оп. 2. – Спр. 1530. – 5 арк. 12. Там само. – Спр. 1571. – 19 арк. 13. Там само. – Оп. 1 – Спр. 4584. – 67 арк. 14. Там само. – Спр. 2032. – 47 арк. 15. Там само. – Спр. 2234. – 5 арк. 16. Там само. – Оп. 3 – Спр. 978. – 17 арк. 17. Там само. – Оп. 1 – Спр. 3451. – 46 арк. 18. Там само. – Спр. 3040. – 32 арк. 19. Там само. – Оп. 3 – Спр. 748. – 61 арк.

Юрій Мартынів

ОРГАНИЗАЦИОННАЯ СТРУКТУРА ХОЗЯЙСТВЕННОГО КОМПЛЕКСА ПОЧАЕВСКОЙ ЛАВРЫ В XIX НАЧАЛЕ XX ВЕКОВ

В статье исследовано основные тенденции экономического развития Почаевской лавры, раскрыты особенности процесса становления ее экономики на протяжении XIX – начала XX в.

Ключевые слова: Почаевская лавра, хозяйственный комплекс, Волинь, история Тернопольщины, экономика.

Yuri Martyniv

ORGANIZATION STRUCTURE OF ECONOMIC COMPLEX POCHAEVSKOY LAURELS NINETEENTH EARLY TWENTIETH CENTURY

The article examines the main trends in economic development Pochaevskoy laurels, exposed the process of its economy during the XIX – early XX century.

Key words: Pochaevskaya laurels, Commercial Complex, Volyn, Ternopil history, economy.